

10. ALFRED REGINALD RADCLIFFE-BROWN (1887-1955)

Život a dielo

Alfred Reginald Radcliffe-Brown sa narodil v Birminghame. Vyštudoval v Cambridge (bol prvým študentom, ktorý tam formálne získal antropologické vzdelanie) a po skončení štúdií žil dlhší čas v Austrálii. Tam podnikol v roku 1910 aj svoj prvý antropologický terénny výskum. Neskôr strávil dlhší čas na Andamanskom súostroví, kde skúmal tamojšie domorodé kmene. Od roku 1926 do roku 1931 prednášal antropológiu na univerzite v Sydney a bol editorom známeho antropologického časopisu *Oceania*. V roku 1931 strávil niekoľko mesiacov na univerzite v Kapskom Meste v Južnej Afrike a potom prijal ponuku prednášať antropológiu na univerzite v Chicagu, kde pôsobil od roku 1931 do roku 1937. V roku 1937 konečne získal vytúženú profesúru v Oxforde a definitívne sa presťahoval do rodného Anglicka.

Radcliffe-Brown je všeobecne považovaný spolu s Bronislawom Malinowským za zakladateľa britskej sociálnej antropológie a funkcionálnej metódy, ktorá v nej dominovala v štyridsiatych a päťdesiatych rokoch. Presnejšie by sa jeho metóda dala označiť práve ako štrukturálny funkcionalizmus (alebo funkcionálny štrukturalizmus), hoci medzi jeho koncepciou a štrukturálnou antropológiou Lévi-Straussa sú výrazné rozdiely, ako budeme vidieť neskôr.

Jeho prvou knihou bolo dielo *The Andaman Islanders* (1922), založené na terénnom výskume na Andamanských ostrovoch. Ide o klasické dielo funkcionálnej metódy, rovnako ako Malinowského *Argonauts of Western Pacific*, publikované v tom istom čase. Jeho ďalšia kniha, *The Social Organization of Australian Tribes* (1931) mala obrovský vplyv na antropologické myslenie a dominovala antropológii celé dve desaťročia. Prístup, ktorý tu Radcliffe-Brown uplatnil, sa stal vzorom antropologického bádania. V roku 1939 vydal knižku *Taboo* a potom sa venoval hlavne metodológii sociálnej antropológie. Jeho metodologické úvahy sú zhrnuté v knihách *Structure and Function in Primitive Society* (1952) a v posmrtno vydaných knihách s príznačným názvom *A Natural Science of Society* (1957) a *Method in Social Anthropology* (1958).

Metóda sociálnej antropológie ako „prírodnej vedy“

Od americkej kultúrnej antropológie (Boas, Lowie, Benedictová, Meadová) sa teraz presunieme k britskej sociálnej antropológii (Radcliffe-Brown, Evans-Pritchard, Leach, Needham), doplnenej Francúzom Lévi-Straussom. Je však potrebné upozorniť, že tento postup som si zvolil iba kvôli kontinuite výkladu, a nejestvuje tu chronologická následnosť či priorita. Z generačného hľadiska boli súčasníkmi približne Malinowski, Radcliffe-Brown, Lowie a Benedictová, ďalšiu

generáciu predstavovali Meadová, Evans-Pritchard, Leach, Lévi-Strauss a generačné poradie spoločne uzatvárajú Geertz a Needham. Takisto je potrebné uvedomiť si, že nejestvuje v striktnom slova zmysle niečo také ako „americká kultúrna antropológia“ ako celok alebo „britská sociálna antropológia“ ako celok. Samozrejme, boli a ustavične sú snahy zavádzať rozdiely medzi kultúrnu a sociálnu antropológiu, no tieto rozdiely sú do veľkej miery verbálne, často iluzórne a vždy sú to skôr plody pudení, želaní a antropologických ideológií ako skutočné zásadné rozdiely. Oveľa užitočnejšie je považovať antropológiu za jedinú, hoci pomerne mnohotvárnú a eklektickú disciplínu.

Radcliffe-Brown sa celý život snažil postaviť sociálnu antropológiu na pevné metodologické základy. Podľa neho je možné rozdeliť antropologické bádanie (a spôsob vysvetlenia sociálnych javov) na dve oblasti: na historické skúmanie, poskytujúce špecifické vysvetlenia a opisy jedinečných udalostí a ich usporiadanie v čase, a na indukívne sociologické skúmanie, poskytujúce všeobecné zákony spoločnosti.

V antropológii podľa neho dominuje „...historická metóda, ktorá vysvetľuje danú inštitúciu alebo komplex inštitúcií výskumom štádií jej vývinu, a pokiaľ možno nachádza jednotlivé príčiny alebo výskyt každej zmeny, ktorá nastala“ (RADCLIFFE-BROWN 1958: 4). Táto historická metóda skutočne v antropológii tých čias prevládala, najmä v americkej kultúrnej antropológii, ako sme videli u Boasa, Lowieho, Benedictovej a Meadovej. Prvý implicitný odklon predstavuje Malinowski, no až Radcliffe-Brown výslovne formuloval radikálny rozchod s históriou. Dôvodom bolo to, že podľa neho historické vysvetlenie nikdy nemôže vzhľadom na svoju jedinečnosť dospieť ku všeobecným zákonom, ktoré sú základom každej vedy: „Dôležité je, aby sme si všimli, že vysvetlenie tohto typu [historické vysvetlenie] nám neposkytuje všeobecné zákony, ktoré objavujú indukívne vedy“ (RADCLIFFE-BROWN 1958: 4). Historické vysvetlenie však nie je podľa Radcliffe-Browna viazané na prítomnosť či fyzickú existenciu priamych historických záznamov a dokumentov. K historickému vysvetleniu sa môžeme uchýliť aj bez nich – stačí, aby sme formulovali jedinečný opis, vzťahujúci sa na unikátne a neopakovateľné udalosti a zoraďujúci ich v chronologickej škále.

Radcliffe-Brown navrhuje, aby sa antropologické výskumy rozdelili na dve oblasti: na etnológiu, používajúcu historické vysvetlenia, a na sociálnu antropológiu ako indukívnu exaktnú vedu, usilujúcu sa objaviť všeobecné zákony. Nemôžeme teda tvrdiť, že Radcliffe-Brown šmahom ruky zatracuje historické vysvetlenie – skôr postuluje jeho nedostatočnosť ako základu exaktnej vedy: „Historické skúmanie kultúry nám poskytuje iba poznanie jednotlivých udalostí a ich poradie v čase“ (RADCLIFFE-BROWN 1958: 7). Radcliffe-Brown však postuluje iný druh vysvetlenia a teda iný druh vedy, ktorý je na ňom založený: indukívne vysvetlenie a indukívnu metódu, ktorá sa snaží jednotlivé udalosti vysvetliť ako prípady všeobecných zákonov. Takáto veda bude potom rovnako

exaktná ako prírodné vedy, ktoré podľa neho túto indukčnú metódu úspešne používajú: „Existuje aj iný druh výskumu, ktorý nazývam 'induktívny', pretože svojimi cieľmi a metódami je bytostne podobný prírodným alebo indukčným vedám“ (RADCLIFFE-BROWN 1958: 7).

Radcliffe-Brown ďalej formuluje základný postulát svojej indukčnej metódy – snahu objaviť za jednotlivými udalosťami všeobecné zákonitosti. Zatiaľ čo historické vysvetlenie môže iba opísať jednotlivé udalosti a ich poradie v čase, indukčná metóda umožňuje odhaliť zákon, ktorému sa tieto udalosti podrobujú, teda kauzálne ich vysvetliť:

„Postulátom indukčnej metódy je, že všetky javy sú podrobené nejakému prírodnému zákonu, a v dôsledku toho je možné aplikovaním určitých logických metód objaviť a dokázať určité všeobecné zákony, t. j. určité všeobecné výpovede či formulácie...“ (RADCLIFFE-BROWN 1958: 7).

Z logického hľadiska je základnou charakteristikou indukčnej metódy zovšeobecnenie: z jednotlivých empirických prípadov sa zovšeobecnením dostaneme k všeobecnej zákonitosti: „Podstatou indukcie je zovšeobecnenie – jednotlivý fakt je vysvetlený ako príklad všeobecného pravidla“ (RADCLIFFE-BROWN 1958: 7). Takže sociálna antropológia, pokiaľ si má zaslúžiť meno vedy, musí byť indukčným skúmaním kultúrnych javov rovnakými logickými metódami, ako prírodné vedy skúmajú prírodné javy: „Sociálna antropológia sa má stať čisto indukčným skúmaním kultúrnych javov, so snahou objaviť všeobecné zákony a adaptovať na svoj špeciálny predmet zvyčajné logické metódy prírodných vied“ (RADCLIFFE-BROWN 1958: 25). Iba takýmto spôsobom môžeme podľa Radcliffe-Browna v sociálnej antropológii dospieť ku kauzálnemu vysvetleniu a nie iba k opisovaniu jednotlivých javov:

„Zatiaľ čo etnológia so svojou striktnou historickou metódou nám môže povedať iba to, že niektoré veci sa stali alebo sa pravdepodobne či možno stali, sociálna antropológia nám vďaka príslušným indukčným zovšeobecneniam môže povedať, ako a prečo sa veci stali, t. j. podľa akých zákonov“ (RADCLIFFE-BROWN 1958: 29-30).

Prvým stupňom skúmania kultúrnych javov je podľa Radcliffe-Browna etnografia – pozorovanie a popis javov, teda zhromažďovanie empirickej základne. S takto zhromaždenými empirickými faktami pracuje potom tak etnológia, ktorá ich historicky vysvetľuje, ako aj sociálna antropológia, ktorá sa snaží indukčnou logickou metódou zovšeobecniť zákony, ktorým sa podriaďujú: „Etnografiu považujem za pozorovanie a opis kultúrnych alebo civilizáčnych javov, najmä u nerozvinutých národov. Poskytuje teda fakty, s ktorými má do činenia tak etnológia, ako aj sociálna antropológia“ (RADCLIFFE-BROWN 1958: 33).

Radcliffe-Brown však tvrdí, že etnografické pozorovanie predpokladá určitý teoretický výcvik, aby bolo účinné a užitočné. Nie všetko, čo sa dá

pozorovať, je totiž pre etnológiu a sociálnu antropológiu použiteľné a potrebné. Empirický materiál musí byť selektovaný už na úrovni pozorovania, čo predpokladá určitý výcvik, aby mal pozorovateľ k dispozícii adekvátne kritériá, na základe ktorých môže túto nevyhnutnú selekciu uskutočniť. Podľa Radcliffe-Browna nemôžu vykonávať etnografické pozorovania a záznamy náhodní cestovatelia alebo misionári bez príslušného antropológického výcviku, ako sa to často v tej dobe dialo: „V minulosti vykonávali pozorovania a záznamy zväčša osoby, ktoré nemali výcvik v sociálnej antropológii...“ (RADCLIFFE-BROWN 1958: 33).

Tu sa však dostávame k miestu, ktoré je u Radcliffe-Browna zdrojom mimoriadne pozoruhodného lapsusu. Doteraz, ako sme videli, opisoval indukčnú metódu striktno podľa jej logického chápania, pridržiavajúc sa klasických charakteristík Bacona a Huma. Indukcia, stručne povedané, je logickým zovšeobením od jednotlivého (pozorované empirické fakty) k všeobecnému (zákon, ak máme však byť presní, po Davidovi Humovi skôr pravdepodobnosti). Keď existuje rad výpovedí o jednotlivých faktoch („táto labuť je biela“, „aj táto labuť je biela“ atď.), môžeme tieto výpovede zovšeobecniť na zákon („všetky labute sú biele“), z ktorého potom môžeme predikovať ďalšie výskyty daného javu („všetky labute sú biele, teda aj táto labuť bude biela“). Avšak samotná táto predikcia už nie je indukciou, ale naopak dedukciou – zo všeobecného sa vyvodzuje jednotlivé (ešte raz upozorňujem, že po Humovom diele to už nie je také jednoduché).

Indukcia v tomto klasickom zmysle nepredpokladá, ba priam vylučuje akékoľvek predbežné všeobecné hypotézy a kritériá. Tie sú však nevyhnutné, pretože „čistá“ indukcia („čisté pozorovanie“) je nemožná – musíme nejakým spôsobom ohraničiť logickú triedu empirických javov, ktoré chceme pozorovať.

Teraz existujú dve možnosti, a Radcliffe-Brown si vybral tú z nich, ktorá spôsobuje zmätok. Prvou možnosťou by bolo explicitne uznať, že metóda exaktnej empirickej vedy nemôže byť čisto indukčná. Druhá možnosť, ktorú uprednostňuje aj Radcliffe-Brown je, že sa bude postulovať čisto indukčná metóda, no v praxi pôjde o dedukčnú-nomologickú metódu.

Tento zmätok je zapríčinený tým, že Radcliffe-Brown (ovplyvnený najmä tradičným britským filozofickým empirizmom) mal iba veľmi chabé povedomie o tom, ako skutočne postupujú prírodné vedy. Nebol oboznámený s najnovším vývojom metodológie prírodných vied, teda s dielami Poincarého (publikovanými na začiatku storočia), Poppera (z tridsiatych rokov, no do šesťdesiatych rokov iba v nemčine) či Hempela (od štyridsiatych rokov). Napriek tomuto všetkému jeho metóde nemožno vyčítať nič okrem zmäteného názvu – hneď sa presvedčíme, že táto metóda prakticky nemá s klasickou indukciou takmer nič do činenia napriek tomu, že Radcliffe-Brown tvrdošijne trvá na jej zásadnej indukčnosti, ktorá je podľa neho synonymom exaktnosti a vedeckosti.

Veľmi inštruktívny je z tohto hľadiska spôsob, ako Radcliffe-Brown uvádza príklady z vlastnej antropologickej praxe. Na Andamanských ostrovoch si vytvoril „pracovnú hypotézu o totemizme“ (RADCLIFFE-BROWN 1958: 22), ktorú sa potom pokúsil dokázať na austrálskych príkladoch. Môžeme iba oceniť krásnu metodologickú pomýlenosť nasledujúceho postulátu: „...moja vlastná teória totemizmu vo forme niekoľkých všeobecných výpovedí, o ktorých si myslím, že sa budú dať v budúcnosti definitívne dokázať zvyčajnými metódami indukcie...“ (RADCLIFFE-BROWN 1958: 20).

Ak totiž máme sústavu všeobecných výpovedí, tie nijako nemožno dokázať pomocou indukcie, pretože tá postupuje od jednotlivého k všeobecnému, pričom my sme zjavne postupovali práve opačným postupom – deduktívnym odvodením jednotlivého zo všeobecného, a potom následným porovnaním, či sa táto deduktívne odvodená jednotlivosť skutočne empiricky vyskytuje.

Testovať hypotézy pomocou pozorovania nie je jednoducho možné výhradne pomocou indukcie, iba ak v prípade, že predstava indukcie sa zvrtnie na svoj protiklad, a to je presne to, čo Radcliffe-Brown robí: „...testovať vlastné hypotézy ďalším pozorovaním, čo je proces, ktorý je podstatnou súčasťou každej indukcie“ (RADCLIFFE-BROWN 1958: 34). Radcliffe-Brown uvádza veľmi podrobný príklad svojho postupu, ktorý sa však iba veľmi ťažko dá označiť za induktívny:

„Čítal som interpretácie zvykov národa a potom som sám vypracoval hypotézy, aby som vysvetlil zvyky určitých oblastí a následne som navštívil tieto oblasti a aktuálne pozorovanie mi niekedy poslúžilo na veľmi rýchle vyvrátenie mojich teórií“ (RADCLIFFE-BROWN 1958: 34).

Takže táto metóda nikdy nie je čisto induktívna. Je vždy kombináciou induktívnych postupov s deduktívnymi, pričom vždy sa začína s dedukciou, s nejakou pracovnou hypotézou, kritériom pozorovania:

„Fakty musia byť pozorované a musí sa objaviť hypotéza, ktorá ich vysvetľuje... Ďalším krokom je opätovný návrat k pozorovaniu, aby sa hypotéza potvrdila alebo testovala. Môžeme zistiť, že pracovnú hypotézu treba pozmeniť, alebo zavrhnúť a vypracovať novú“ (RADCLIFFE-BROWN 1958: 34).

Radcliffe-Brown si veľmi dobre uvedomuje, že čisté pozorovanie a následné zovšeobecnenie, teda indukcia, sú nemožné: „Je pravda, že jestvuje nebezpečenstvo ovplyvnenia pozorovania predchádzajúcimi teóriami. No v etnografii je každé pozorovanie takto ovplyvnené...“ (RADCLIFFE-BROWN 1958: 35). Radcliffe-Brown napríklad dosiahol pozoruhodný úspech, keď bez akéhokoľvek pozorovania, čisto na základe logických úvah dedukoval jeden z typov príbuzenského systému v Austrálii (typ Kariera), podrobne určil jeho charakteristiky, a dokonca približne lokalizoval jeho výskyt. Keď sa skutočne vydal na terénny výskum, našiel práve tento typ, dokonca presne na tom mieste, ktoré

vpred určil. Lévi-Strauss sa nemýli, keď to označuje za „pozoruhodný úspech deduktívneho myslenia“ (LÉVI-STRAUSS 1958: 334).

Aby sme boli spravodliví, musíme uviesť, že s Radcliffe-Brownovým „objavom“ systému Kariera nebolo všetko v poriadku, ako sa neskôr ukázalo. Radcliffe-Brown totiž nie celkom poctivým spôsobom využil rukopis Daisy Batesovej, ktorý mu zverila v Austrálii, aby ho pripravil na vydanie. Celý tento príbeh s rôznymi jeho peripetiami detailne popísal Rodney Needham v knihe *Remarks and Inventions: Sceptical Essays on Kinship, 1974*.

Neskôr už Radcliffe-Brown nepoužíva termín indukcia tak okázalo a v takej hojnej miere, hoci sa zdá, že ho nikto neupozornil na tento fakticky terminologický omyl. V jeho metóde nie je najdôležitejší termín indukcia, ale snaha o vysvetlenie kultúrnych javov tak, že sa hľadajú všeobecné zákonitosti. Tejto snahy sa Radcliffe-Brown nikdy nevzdal:

„Adekvátne sociologické pochopenie alebo interpretáciu nejakej kultúry možno dosiahnuť iba tak, že vzťahneme charakteristiky tejto kultúry na známe sociologické zákony. Samozrejme, tieto zákony sa dajú objaviť iba komparatívnou metódou, t. j. skúmaním a porovnávaním rozmanitých typov kultúry. Postup našej vedy teda musí závisieť od vybudovania sústavy teórií alebo hypotéz, vzťahujúcich sa na všetky aspekty kultúry alebo sociálneho života, a na overovaní týchto hypotéz intenzívnym terénnym výskumom“ (RADCLIFFE-BROWN 1958: 71).

Zákonitosti sa teda už nezískavajú induktívnym zovšeobecnením pozorovaní, ale komparáciou sústavy teórií, a následným overovaním deduktívne vyvedených dôsledkov na empirickom materiáli. Táto sústava teórií alebo hypotéz má teda kľúčový význam, dokonca aj pre samotné pozorovanie:

„Experimentálne pozorovanie je pozorovanie riadené všeobecnými pojmami. Najdôležitejšou úlohou experimentálneho vedca je teda objavenie všeobecných alebo abstraktných pojmov, ktoré môže použiť na analýzu pozorovaných faktov, a tým testovať ich vedeckú hodnotu“ (RADCLIFFE-BROWN 1958: 141).

Tieto všeobecné pojmy, samozrejme, nemôžu byť získané zovšeobecnením z pozorovaných faktov, pretože v takom prípade by sa nedali použiť na ich analýzu a overovanie: ako by sme mohli overovať a analyzovať dané fakty pomocou pojmov, ktoré sú ich zovšeobecnením? A práve k takýmto najdôležitejším pojmom, ktoré objavil a definoval Radcliffe-Brown, teraz obrátime svoju pozornosť.

Štruktúra a funkcia

Jedným zo základných pojmov, ktoré Radcliffe-Brown používa, je pojem sociálnej štruktúry. Použitie tohto pojmu u Radcliffe-Browna sa však zásadne odlišuje od významu, ktorý tomuto pojmu udelil Lévi-Strauss, a ktorý v antro-

lógii prevládol. Je teda potrebné tento pojem v Radcliffe-Brownovom poňatí preskúmať bližšie.

Radcliffe-Brown predovšetkým tvrdí, že pojem „kultúry“ je odvodený, a že kultúra je charakteristikou sociálneho systému. K týmto tvrdeniam dospel v polemike s americkou školou kultúrnej antropológie, najmä s Kroeberom, Murdockom a Lowiem, ktorých obvinil, že postulovaním skutočnej, reálnej existencie „kultúry“ iba „reifikovali abstrakciu“ – kultúrne javy sú podľa neho len prejavmi sociálnych systémov a jediné, čo môže antropológ priamo pozorovať, sú sociálne vzťahy medzi jednotlivcami: „Nemôžete mať vedu o kultúre. Kultúru môžete skúmať iba ako charakteristiku sociálneho systému. Takže ak chcete dospieť k vede, musí to byť veda o sociálnych systémoch“ (RADCLIFFE-BROWN 1957: 106).

„Nejde o skutočný problém“, odpovedal Lowie, ukazujúc, že rozdiel je čisto terminologický. Dnes už vieme, že tento rozdiel vyplýval z odlišnej praxe britských a amerických antropológov: britskí sociálni antropológovia skúmali fungujúce domorodé spoločnosti pod britskou koloniálnou správou. Sociálna organizácia týchto spoločností ešte fungovala a jej poznanie bolo pre koloniálnu správu kľúčové. Frazer, Malinowski i Radcliffe-Brown sa netaja tým, že hlavným dôvodom poznávania domorodých spoločností nie je intelektuálna zvedavosť, ale priame využitie týchto poznatkov v koloniálnej správe.

Naproti tomu v Spojených štátoch bola sociálna organizácia Indiánov v 19. storočí postupne úplne rozbitá a domorodci boli zahnaní do rezervácií. Jediné, čo sa dalo skúmať, boli práve ich kultúrne prejavy a zvyky, ktoré jestvovali aj naďalej, hoci samozrejme v obmedzenej miere. Sociálna organizácia severoamerických Indiánov sa dala iba rekonštruovať, väčšinou však už nie priamo skúmať (to je pravdepodobne jeden z hlavných dôvodov, prečo americkí antropológovia kládli taký dôraz na historické rekonštrukcie, ako sme videli u Boasa, Lowieho, Benedictovej a Meadovej).

Vráťme sa však k Radcliffe-Brownovi a jeho pojmu sociálnej štruktúry. Videli sme, že ako objekt výskumu sociálnej antropológie postuluje sociálne systémy. Aká je však ich povaha? Podľa Radcliffe-Browna sú sociálne systémy sociálnymi štruktúrami. Sociálna štruktúra je určité usporiadanie sociálnych zložiek (jednotlivcov) do sociálnych vzťahov: „Pojem štruktúry sa vzťahuje na usporiadanie častí alebo zložiek, navzájom spojených do širšej jednotky“ (RADCLIFFE-BROWN 1958: 168)

Základnými zložkami sociálnej štruktúry sú teda jednotlivci a základnými pozorovateľnými jednotkami sú sociálne vzťahy medzi nimi: „V sociálnej štruktúre sú základnými zložkami jednotlivé ľudské bytosti, považované za činiteľov v sociálnom živote, teda za *osoby*, a štruktúra pozostáva z usporiadania osôb do vzájomných vzťahov“ (RADCLIFFE-BROWN 1958: 168, zdôraznil Radcliffe-Brown).

Sociálna štruktúra je usporiadaním jednotlivých osôb, zatiaľ čo sociálna organizácia je usporiadaním činností, ktoré tieto osoby vykonávajú:

„Kým štruktúra sa vzťahuje na usporiadanie osôb, organizácia sa vzťahuje na usporiadanie činností... Sociálna organizácia je usporiadanie činností dvoch či viacerých osôb, ktoré sú náchylné vykazovať jednotnú recipročnú kombinovanú činnosť“ (RADCLIFFE-BROWN 1958: 169).

Keby sme mali uviesť príklad, príbuzenský systém so svojimi pravidlami (napríklad austrálsky systém Aranda alebo americký systém Crow-Omaha) predstavuje sociálnu štruktúru, ktorá umožňuje definovať vzťahy medzi jednotlivými (príbuznými) osobami. Táto sociálna štruktúra „v chode“, teda recipročné vymieňanie si manželiek medzi klanmi či inými sociálnymi skupinami a činnosti s tým spojené, predstavujú sociálnu organizáciu. Radcliffe-Brown si na tomto mieste kladie otázku, čo je vlastným empirickým predmetom sociálnej antropológie: „Prvou otázkou, ktorú treba zodpovedať, ak chceme sformulovať systematickú teóriu, je otázka: Čo je konkrétnou, pozorovateľnou, javovou skutočnosťou, ktorou sa teória zaoberá?“ (RADCLIFFE-BROWN 1952: 3).

Radcliffe-Brown tvrdí, že takouto skutočnosťou pre sociálnu antropológiu nie je predmet alebo entita, ale samotný proces sociálneho života za určitý čas. Ak pozorujeme určitú sociálnu skupinu, v jej sociálnom živote sa objavujú určité pravidelnosti. Tie možno zovšeobecniť a pomocou nich opísať zákonité formy sociálneho života danej skupiny:

„Môj názor je taký, že konkrétnou skutočnosťou, ktorou sa sociálny antropológ zaoberá pri pozorovaní, opise, porovnávaní a klasifikácii, nie je nejaký druh entity, ale proces, proces sociálneho života. Výskumnou jednotkou je sociálny život niektorej oblasti sveta počas istého obdobia. Samotný proces pozostáva z nesmierneho množstva činov a interakcií ľudských bytostí, konajúcich ako jednotlivci alebo spoločne v skupinách. V rôznorodosti jednotlivých udalostí sa dajú pozorovať pravidelnosti, takže je možné hovoriť o niektorých *všeobecných črtách* sociálneho života danej oblasti, alebo ich opisovať. Výpoveď o takýchto významných všeobecných črtách procesu sociálneho života predstavuje opis toho, čo by sa dalo nazvať *formou sociálneho života*“ (RADCLIFFE-BROWN 1952: 4, zdôraznil Radcliffe-Brown).

Máme teda charakterizované pojmy sociálnej štruktúry (usporiadanie jednotlivcov), sociálnej organizácie (usporiadanie činností) a sociálnej formy (všeobecný model procesu sociálneho života). Radcliffe-Brown ďalej spresňuje pojem sociálnej štruktúry takto:

„Keď použijeme termín štruktúra, odkazujeme na akýsi druh usporiadania častí alebo zložiek... Zložkami alebo jednotkami sociálnej štruktúry sú *osoby* a osoba je ľudskou bytosťou, skúmanou nie ako biologický organizmus, ale ako pozícia v sociálnej štruktúre“ (RADCLIFFE-BROWN 1952: 9-10, zdôraznil Radcliffe-Brown).

Vidíme, že Radcliffe-Brownova metóda sa značne odlišuje od vyššie analyzovanej metódy Malinowského. Biologické potreby, ktoré sú pre Malinow-

ského *fons et origo* celej kultúry, ponecháva Radcliffe-Brown úplne stranou a ukazuje, že človek vystupuje v kultúre nie ako biologický organizmus s jeho fyziologickými potrebami, ale že jeho pozícia v spoločnosti je bytostne závislá od postavenia a vzťahov v sociálnej štruktúre. Človek ako predmet skúmania sociálnej antropológie teda predstavuje určitú pozíciu v sociálnej štruktúre. Už som spomenul, že Radcliffe-Brownovo chápanie sociálnej štruktúry sa odlišuje od Lévi-Straussovho chápania. Nechcem predbiehať, iba stručne uvediem, že to, čo Radcliffe-Brown nazýva sociálnou štruktúrou, je u Lévi-Straussa súborom sociálnych vzťahov a Lévi-Straussovej štruktúre v niektorých ohľadoch (hoci nie úplne) zodpovedá Radcliffe-Brownova koncepcia sociálnej formy. K tomu sa však dostaneme pri analýze diela Lévi-Straussa v 12. kapitole.

Systémy príbuznosti

Domnievam sa, že na tomto mieste bude užitočné uviesť aj konkrétny príklad, ako Radcliffe-Brown chápe sociálne jednotky a sociálnu štruktúru. Najlepším príkladom bude zrejme jeho chápanie príbuzenského systému. Ak chceme skúmať príbuzenský systém, musíme si podľa Radcliffe-Browna najskôr určiť minimálnu štruktúrnú jednotku príbuznosti. Radcliffe-Brown zastáva tradičný názor, že minimálnou štruktúrnou jednotkou príbuznosti je rodina: „Štruktúrnou jednotkou, z ktorej je vybudovaný príbuzenský systém, je skupina, ktorú nazývam 'základná rodina', skladajúca sa z muža, jeho ženy a ich dieťaťa alebo detí, či už žijú spolu alebo nie“ (RADCLIFFE-BROWN 1952: 51).

Ak teda máme určenú základnú štruktúrnú jednotku, môžeme pristúpiť k určeniu sociálnych vzťahov, ktoré môžeme v rámci tejto jednotky pozorovať. Radcliffe-Brown rozoznáva tri typy vzťahov, ktoré sú vlastne kombináciami možných vzťahov v základnej rodine:

„Existencia základnej rodiny vytvára tri špeciálne druhy sociálnych vzťahov - vzťah medzi rodičom a dieťaťom, vzťah medzi deťmi tých istých rodičov (súrodencami) a vzťah medzi manželom a manželkou ako rodičmi toho istého dieťaťa či detí“ (RADCLIFFE-BROWN 1952: 51).

Toto sú príbuzenské vzťahy prvého stupňa. Existujú však aj príbuzenské vzťahy druhého až n-tého stupňa, ktoré podľa Radcliffe-Browna spájajú viaceré základné rodiny prostredníctvom spoločného člena. Tento spoločný člen nemusí byť vždy ten istý jednotlivec, závisí to od toho, vzťahy ktorého stupňa berieme pri svojom skúmaní do úvahy: „Tieto tri vzťahy, ktoré existujú v základnej rodine, predstavujú to, čo nazývam prvým stupňom. Vzťahmi druhého stupňa sú také vzťahy, ktoré závisia od spojenia dvoch základných rodín prostredníctvom spoločného člena...“ (RADCLIFFE-BROWN 1952: 52).

Napríklad vzťah ujo z matkinej strany-synovec (nazývaný antropológmi avunkulát) predstavuje vzťah druhého stupňa, spájajúci dve základné rodiny,

ktorých spoločným členom je matkin otec (otec matky a jej brata, teda z hľadiska Ega otec uja z matkinej strany). Vzťahom tretieho stupňa je napríklad vzťah k sesternici alebo bratancovi z druhého kolena, v ktorom sa posúvame ešte o jednu generáciu dozadu. Existujú príbuzenské systémy, ktoré počítajú až so vzťahmi piateho stupňa (pri určení manželského partnera sa berie do úvahy päť predošlých generácií) a niektoré kmene (respektíve ich členovia) dokážu uchovávať v pamäti genealógie, siahajúce desať až dvadsať generácií dozadu.

Skúmanie príbuzenských systémov po celom svete ukazuje, že napriek ich zdanlivej rôznorodosti sa riadia určitým malým počtom všeobecných zákonitostí a princípov, ktoré sú iba rôznymi spôsobmi kombinované:

„Štúdium príbuzenských systémov na celom svete... ukazuje, že hoci jestvuje široký rozsah variácie v ich povrchových vlastnostiach, dá sa objaviť určitý malý počet všeobecných štruktúrnych princípov, ktoré sú aplikované a kombinované rôznymi spôsobmi...“ (RADCLIFFE-BROWN 1950: 2).

Príbuznosť nie je podľa Radcliffe-Browna biologickou záležitosťou, ale záležitosťou sociálnou. Príbuzenské systémy rozhodne nekopírujú pokrvné vzťahy, hoci tie do veľkej miery predstavujú ich základ. Pokrvný vzťah však nie je nevyhnutnou podmienkou príbuznosti - napríklad už latinčina rozoznáva medzi dvomi typmi otcovstva: *genitor* ako biologický otec a *pater* ako sociálny otec. Väčšinou tieto dve kategórie splyvajú, ale nemusí to tak byť vždy. Príbuzenské systémy sa však vždy zameriavajú na sociálne postavenie: teda na *pater*, a nie na *genitor*. Adoptované dieťa je príbuzné svojmu otcovi (*pater*), hoci biologicky s ním nemá nič spoločné. Úloha *genitor* je niekedy úplne zanedbávaná či dokonca popieraná, napríklad v Melanézii alebo v Austrálii vládne všeobecné presvedčenie, že manžel nemá nič spoločné s počatím dieťaťa. To isté sa dá tvrdiť aj v prípade matky, napriek zdaniu - fyzická matka, ktorá porodí dieťa, nemusí byť jeho sociálnou matkou. Napríklad v určitých austrálskych kmeňoch, kde vládne viera, že deti sa rodia vstupom detí-duchov do matky na určitých miestach a za určitých okolností, sú zaznamenané príhody, keď sa fyzické materstvo líši od sociálneho. Napríklad dve ženy spolu hľadajú hľuzu, nevdojak sa priblížia k sídlu detí-duchov a jedna z nich nájde obzvlášť veľkú hľuzu. Otehotnie však druhá z nich, čo je domorodcami vysvetlené tým, že žena, ktorá našla hľuzu, mala určitý druh „duchovnej ochrany“, takže „jej“ dieťa vstúpilo do druhej ženy. Keď sa dieťa narodí, patrí do príbuzenského systému „sociálnej“ matky, nie rodičky. Takisto na Kaukaze (u Čerkesov), kde hrá dôležitú sociálnu úlohu vzťah brat-sestra, si môže žena, ktorá nemá fyzického brata, tohto brata „adoptovať“. Radcliffe-Brown teda postuluje sociálny základ príbuzenstva:

„Pokrvnosť sa vzťahuje výhradne na fyzický vzťah, no príbuzenstvo je špecificky sociálnym vzťahom... Dve osoby sú príbuzné vtedy, keď jedna je potomkom druhej... alebo keď sú obidve potomkami spoločného predka. Príbuzenstvo teda pochádza z uznania sociálneho vzťahu

medzi rodičmi a deťmi, ktorý nie je totožný s fyzickým vzťahom, a môže alebo nemusí s ním splývať. Keď sa používa termín 'potomok', nevzťahuje sa na biologické, ale na sociálne vzťahy" (RADCLIFFE-BROWN 1950: 4).

Takisto za základ manželstva nemožno považovať sexuálny styk. Ten je veľmi dobre možný aj bez manželstva. Základom manželstva je sociálne usporiadanie vzťahov: „Manželstvo nie je ustanovené sexuálnym stykom... Manželstvo je sociálnym usporiadaním, ktoré poskytuje dieťaťu legitímne postavenie v spoločnosti, určené rodičovstvom v sociálnom zmysle“ (RADCLIFFE-BROWN 1950: 5).

Ak chceme skúmať systémy príbuznosti, najdôležitejšie je skúmať príbuzenskú terminológiu. Bez nej by sa príbuzenský systém nijako nedal rekonštruovať, a ona sama poskytuje domorodcom jediný prostriedok, ako sa vyznať v často komplikovaných príbuzenských systémoch. Domorodec nepotrebuje chápať zložité pravidlá svojho príbuzenského systému. Stačí, keď sa naučí pomenovať určitých príbuzných správnymi termínmi.

Existujú v zásade tri typy príbuzenskej terminológie. Prvým typom je opisná terminológia. Jej podstata spočíva v tom, že príbuzenský termín vlastne opisuje vzťah daného príbuzného k Egu – napríklad matkin brat, otec matkinho brata, dcéra otca matkinho brata/matkina sestra, otec otca matkinho brata atď. Výhodou tejto terminológie je schopnosť rozlíšenia, ale nevýhodou priveľká komplikovanosť a počet termínov. Druhým typom je rozlišujúca terminológia – každý príbuzný je označený odlišným termínom: napríklad nie matkin brat, ale ujo, nie otcov brat, ale strýko, nie otcov otec, ale dedo, nie syn matkinej sestry, ale bratanec atď. Najďalej v tomto smere zrejme pokročila čínska terminológia. Náš vlastný systém príbuzenskej terminológie je kombináciou opisnej a rozlišujúcej terminológie: máme rozlišujúce termíny, no iba pre najbližších príbuzných. Čím ďalej ideme v oboch smeroch, tým viac sa uchyľujeme k opisu: napríklad bratančova manželka, sesternicin syn atď. Tretí typ predstavuje klasifikačná terminológia, objavená L. H. Morganom. V tejto terminológii, veľmi rozšírenej v domorodých spoločnostiach, sa jediným termínom klasifikujú všetci príslušníci určitej príbuzenskej triedy: napríklad otcov brat je otec, starý otec je tiež otec, rovnako ako jeho brat atď. Iný príklad: v systéme Crow-Omaha je každý mužský potomok matkinho brata tiež matkiným bratom, každá manželka takéhoto matkinho brata je matkou atď.

Jedným zo základných tmelov, a zároveň dôsledkov príbuzenských systémov je zákaz incestu. V tejto oblasti panuje dodnes neslýchaný zmätok pri vysvetľovaní jeho pôvodu. Biológovia tvrdošijne a neústupne trvajú na tom, že ide o biologicky podmienený zákaz – kríženie najbližších príbuzných totiž z genetického hľadiska vedie k vysokej pravdepodobnosti kombinácie recesívnych letálnych génov. To je iste pravda, no treba si uvedomiť jeden fakt, ktorého

neznalosť dodnes udržuje mnohých biológov v šťastnej nevedomosti: zákaz incestu nie je vo veľkej väčšine prípadov zákazom pohlavného styku, ale zákazom manželstva. Napríklad Tallensiovia zo západnej Afriky alebo Nkandovia z Konga tolerujú pohlavný styk medzi príbuznými, no nie manželstvo medzi nimi. Pohlavný styk medzi najbližšími pokrvnými príbuznými (brat a sestra) nie je považovaný za škodlivý pre jeho účastníkov alebo ich potomkov, ale naopak – poskytuje im veľkú čarodejnú moc, a ako taký je niekedy dokonca vyžadovaný (náčelníci, králi alebo šamani). Mnohí biológovia vo svojom naivnom determinizme nedokážu pripustiť, že biologické zákonitosti nemusia byť vždy príčinou kultúrnych zákonitostí, ale niekedy to môže byť aj naopak, inokedy môžu byť vzájomne neutrálne a niekedy môžu nezávisle od seba konvergovať k tomu istému výsledku, hoci s úplne inými cieľmi a funkciami. Hľadať v každom kultúrnom pravidle „inclusive fitness“, teda biologické zvýhodnenie toho, kto ho dodržiava, je smiešne. Uvediem skusmo iba dva príklady. Po prvé – ako biologicky zvýhodňuje svojho nositeľa celibát? Po druhé, v jednom kmeni na Novej Guinei (Foreovia) je rozšírený smrteľný vírus, ktorý zabíja niekedy až päťtinu populácie. Je dokázané, že tento vírus sa šíri výhradne vďaka zvyku endokanibalizmu, teda pojedaniu častí tela mŕtvych príbuzných. Napriek obrovskej biologickej nevýhode tento kmeň svoj zvyk tvrdošijne zachováva.

Vráťme sa však k Radcliffe-Brownovi. Veľmi správne postuluje, že príčinu každej inštitúcie treba hľadať v jej sociálnej funkcii:

„Tu navrhnutá teória [príbuznosti] je jednoducho špeciálnym prípadom všeobecnej teórie, že *raison d'être* nejakej inštitúcie alebo zvyku treba hľadať v jej sociálnej funkcii. Teória teda tvrdí, že pravidlá alebo zvyky, vzťahujúce sa na zakázané alebo preferenčné manželstvá, majú sociálnu funkciu uchovávať, udržiavať či predlžovať existujúcu príbuzenskú štruktúru ako systém inštitucionálnych vzťahov“ (RADCLIFFE-BROWN 1950: 62, zdôraznil Radcliffe-Brown).

Vidíme, aký veľký vplyv mal na Radcliffe-Brownovo myslenie Durkheim. Jeho teória, ako sám priznáva, je do veľkej miery durkheimovská. Pojem sociálnej funkcie je ďalším z pojmov, ktorý hrá u Radcliffe-Browna kľúčovú úlohu:

„Systém príbuzenstva a uzatvárania manželstiev možno považovať za usporiadanie, umožňujúce ľuďom žiť pospolu a vzájomne spolupracovať v usporiadanom sociálnom živote. Každý jednotlivý systém, existujúci v určitom čase, môžeme skúmať ako fungujúci... Ak skúmame ktorúkoľvek vlastnosť systému, môžeme sa pýtať, ako prispieva k fungovaniu systému. To je jej sociálna funkcia“ (RADCLIFFE-BROWN 1950: 3).

Sociálna funkcia u Radcliffe-Browna je teda durkheimovská, nie biologicky podmienená ako u Malinowského: „*Funkciu* nejakej opakujúcej sa činnosti... je úloha, ktorú má v sociálnom živote ako celku a teda príspevom, ktorý uskutočňuje pri uchovávaní štruktúrálnej kontinuity“ (RADCLIFFE-BROWN 1952: 180, zdôraznil Radcliffe-Brown). Radcliffe-Brown však varuje pred dogmatickým trvaním na tom, že úplne všetko v sociálnom živote musí mať

nejakú funkciu. Jeho pojem sociálnej funkcie je skôr pracovnou hypotézou: ak chceme nejaký kultúrny zvyk alebo pravidlo vysvetliť, je racionálne pokúsiť sa objaviť a popísať funkciu, ktorú v spoločnosti plní. Je však možné, že daný zvyk prežíva čisto zo zotrvačnosti a aktuálne nemá nijakú sociálnu funkciu. Skrátka, postulát sociálnej funkcie je hypotézou, ktorú vždy treba skúmať empiricky podľa jednotlivých prípadov:

„Tu definovaný pojem funkcie predstavuje 'pracovnú hypotézu' ..., ktorá si nevyžaduje dogmatické tvrdenie, že všetko v živote každého spoločenstva má funkciu. Vyžaduje si iba tvrdenie, že ju *môže* mať, a my sa môžeme usilovať ju objaviť“ (RADCLIFFE-BROWN 1952: 180, zdôraznil Radcliffe-Brown).

Na záver úvah o metóde Radcliffe-Browna nemôžeme obísť významné spresnenie pojmu sociálna štruktúra, ku ktorému sa dopracoval na sklonku svojho života. Videli sme, že doposiaľ definoval sociálnu štruktúru ako usporiadanie, ako systém vzťahov, bez spresnenia, aký typ vzťahov má na mysli. Neskôr špecifikuje, že základným typom vzťahov, ktoré pôsobia v sociálnej štruktúre, sú vzťahy opozície:

„...v každej segmentárnej organizácii závisí jednota a solidarita skupiny segmentov od existencie nejakej formy sociálnej opozície, t. j. od nejakej formy sociálne regulovaného a organizovaného antagonizmu medzi ňou a inými skupinami či segmentami, s ktorými je v kontakte. Táto opozícia slúži na to, aby udržovala oddelené segmenty rozlíšené a rozdielne. Opozícia, ktorú tu používam ako technický termín pre socializovaný alebo inštitucionalizovaný antagonizmus, môže nadobúdať rozmanité podoby...“ (RADCLIFFE-BROWN 1957: 272).

Radcliffe-Brown však postuluje, že opozícia je vlastnosťou skutočných sociálnych vzťahov, a iba ich, a je dôsledkom toho, že segmenty, z ktorých sa skladá sociálna štruktúra, si musia nejakým spôsobom udržiavať svoju rozmanitosť: „...povaha a fungovanie sociálnych vzťahov sú založené na tom, čo sme nazvali 'opozíciou'...“ (RADCLIFFE-BROWN 1958: 126-127). Zároveň však vyjadril presvedčenie, že povahu a pôvod opozície v sociálnych systémoch treba hľadať inde, ako len v ich usporiadaní a rozlíšení. Povaha opozície v sociálnej štruktúre spočíva v „...asociácii protikladov, ktorá je univerzálnou vlastnosťou ľudského myslenia, takže myslíme v pároch protikladov“ (RADCLIFFE-BROWN 1958: 118).

Tu už Radcliffe-Brown vlastne dláždi cestu Lévi-Straussovej koncepcii. Dokonca si to ani sám neuvedomil a vždy prísne trval na tom, že sociálna štruktúra aj s jej opozíciami nemá pôvod v zákonitostiach ľudskej mysle, teda nie je modelom, ale empiricky pozorovateľnou skutočnosťou. Toto presvedčenie vyjadril aj v liste, ktorý napísal Lévi-Straussovi krátko pred svojou smrťou v roku 1955 ako odpoveď na Lévi-Straussov slávny článok *Social Structure*, publikovaný v Spojených štátoch v roku 1952.

Náboženstvo a spoločnosť

Náboženstvo nikdy nebolo v centre Radcliffe-Brownovho záujmu. Napriek tomu sa pokúsil načrtnúť hlavné smery antropologického výskumu aj v tejto oblasti. Jeho koncepcia náboženstva ako bytostne sociálneho javu, sledujúca Durkheimovu paradigmatu, mala dominujúci vplyv v antropológii od začiatku tridsiatych až do konca päťdesiatych rokov, teda celé dve desaťročia. Nemáme dostatok priestoru, aby sme podrobne preskúmali jeho zásadné dielo v tejto oblasti, *Social Organization of Australian Tribes (1931)*, v ktorom včleňuje náboženstvo do sociálnej organizácie. Obmedzíme sa iba na to, že budeme analyzovať jeho programový článok o náboženstve, ktorý vyšiel v knihe *Structure and Function in Primitive Society (1952)*, teda predstavuje do určitej miery sumarizáciu jeho postojov k tomuto problému.

Už som niekoľkokrát zdôraznil, že Radcliffe-Brown postupuje podľa durkheimovskej línie, a to platí najmä a predovšetkým v prípade náboženstva. Radcliffe-Brown sa nechce zaoberať historickým skúmaním náboženstiev, ale spôsobom, ako prispievajú k uchovávaniu sociálneho poriadku:

„Môžeme pripustiť aspoň možnosť teórie, že každé náboženstvo je dôležitou, ba dokonca podstatnou súčasťou sociálneho mechanizmu... Z tohto hľadiska sa nezaobráme pôvodom náboženstiev, ale ich sociálnymi funkciami, t. j. tým, ako prispievajú k vytvoreniu a uchovávaniu sociálneho poriadku“ (RADCLIFFE-BROWN 1952: 154).

Náboženstvo v súlade s tradičným názorom rozdeľuje Radcliffe-Brown na dve od seba závislé časti, ktoré podľa neho obsahuje každá inštitúcia: sústava určitých pocitov (viera) na jednej strane, a sústava určitých činov (rituál) na strane druhej. Radcliffe-Brown spočiatku akoby preferoval intelektuálnu sféru pred kolektívnou akciou:

„...usporiadaný sociálny život u ľudských bytostí závisí od prítomnosti určitých pocitov v myšliach jednotlivých členov spoločnosti. Tieto pocity kontrolujú správanie jednotlivca v jeho vzťahu k ostatným. Rituály možno považovať za riadené symbolické prejavy určitých pocitov“ (RADCLIFFE-BROWN 1952: 157).

Škoda, že Radcliffe-Brown sa bližšie nevenuje povahe týchto pocitov, respektíve kognitívnych procesov. Tak ako Durkheim, ale aj Tylor a Frazer pred ním, Radcliffe-Brown ignoruje kognitívne procesy, hoci spočiatku postuluje ich zásadnú dôležitosť:

„Keďže ľudské konanie je do veľkej miery kontrolované či riadené takzvanými pocitmi, považovanými za mentálne dispozície, je nevyhnutné - ak sa to dá - objaviť, aké sú pocity, ktoré sa v jednotlivcovi rozvinuli ako dôsledok jeho účasti na niektorom náboženskom kulte“ (RADCLIFFE-BROWN 1952: 177).

Radcliffe-Brown v tomto prípade opäť nasleduje Durkheima, no na rozdiel od neho ponúka prepracovanejšiu hypotézu. Postuluje, že ak náboženstvo

plní sociálnu funkciu, teda závisí od spoločnosti, musí byť typ náboženstva homologický so sociálnou organizáciou: „Pokiaľ má náboženstvo taký druh sociálnej funkcie, aký vymedzuje teória, musí sa meniť v súlade so spôsobom, akým je konštituovaná spoločnosť“ (RADCLIFFE-BROWN 1952: 160-161).

To sa dá podľa neho najlepšie ukázať na príklade Austrálie. Základnou vyššou jednotkou sociálnej organizácie austrálskych domorodcov je lokálna patrilineálna skupina (tzv. „krajina“). Tá obsahuje rôzne príbuzenské skupiny, rozdelené buď podľa klanov, alebo sekcií či subsekcií. Na úrovni náboženstva zodpovedajú lokálnej skupine posvätné totemové centrá (aby nedošlo k nedorozumeniu: Radcliffe-Brown nepostuluje korešpondenciu prvok po prvku medzi sociálnou organizáciou a náboženstvom, t. j. nepostuluje, že danej lokálnej skupine zodpovedá dané posvätné totemové centrum. To, čo postuluje, je štrukturálna homológia: spôsob usporiadania sociálnej organizácie je rovnaký ako spôsob usporiadania náboženských predstáv), príbuzenskej skupine zasa zodpovedajú totemové druhy či predkovia. Pokiaľ ide o rituál alebo totemový kult, lokálna skupina je vždy zároveň kultovou skupinou.

Takisto na Andamanských ostrovoch platí, že každý náboženský zvyk alebo viera plní sociálnu funkciu:

„Každý zvyk a viera primitívnej spoločnosti hrá nejakú určujúcu úlohu v sociálnom živote spoločenstva... Vysvetlenie každého jednotlivého zvyku znamená dosvedčiť jeho vzťah k ostatným zvykom Andamancov a k ich všeobecnému systému ideí a pocitov“ (RADCLIFFE-BROWN 1964 [1922]: 229, 230).

Radcliffe-Brown nezostáva pri skúmaní náboženstva iba na rovine predstáv, ale zdôrazňuje dôležitosť skúmania náboženských kultov a rituálov. Na rozdiel od Lévi-Straussa, ktorý, ako budeme vidieť, zastáva čudesnú mienku, že rituály sú „bastardizáciou“ mytologického myslenia, Radcliffe-Brown tvrdí, že účinky náboženských predstáv na spoločnosť, tak ako sa prejavujú v rituáloch, musí každá príslušná teória vziať do úvahy. Náboženstvo sa teda nedá skúmať oddelene od príslušných rituálov, ale práve naopak, musí sa skúmať živé a činné náboženstvo:

„Ak chceme pochopiť nejaké náboženstvo, musíme skúmať jeho účinky. Náboženstvo sa teda musí skúmať v akcii... Pri skúmaní nejakého náboženstva musíme predovšetkým preskúmať špecifické náboženské akcie, slávnosti a kolektívne či individuálne rituály“ (RADCLIFFE-BROWN 1952: 177, zdôraznil Radcliffe-Brown).

V našej súčasnej spoločnosti, najmä pokiaľ ide o protestantské náboženstvo, ustupujú náboženské rituály do pozadia, a viac sa zdôrazňuje viera. Radcliffe-Brown postuluje hypotézu, že táto tendencia je dôsledkom špecifického vývinu spoločnosti s komplexnou sociálnou štruktúrou: „Zdá sa, že dôraz na vieru v špecifických doktrínach, ktoré charakterizujú niektoré moderné

náboženstvá, je dôsledkom určitého sociálneho vývinu v spoločnostiach so zložitou štruktúrou“ (RADCLIFFE-BROWN 1952: 177). V moderných spoločnostiach je vzťah medzi náboženstvom a sociálnou štruktúrou oveľa zložitejší ako v jednoduchých archaických spoločnostiach. Proti Radcliffe-Brownovej koncepcii sa dá vzniesť námietka, že jestvujú populácie alebo národy s jednotným typom sociálnej organizácie, no napriek tomu vyznávajúce rôzne náboženské kultúry. Radcliffe-Brown trvá na tom, že jestvuje závislosť medzi sociálnou organizáciou a náboženstvom, no netrvá na tom, že to musí byť závislosť priama:

„V niektorých spoločnostiach jestvuje priamy a bezprostredný vzťah medzi náboženstvom a sociálnou štruktúrou... Pokiaľ však vznikne oddelená nezávislá náboženská štruktúra vytvorením rôznych cirkví alebo siekt v rámci jediného národa, vzťah náboženstva k celkovej sociálnej štruktúre je v mnohých ohľadoch nepriamy a ťažko rozoznateľný“ (RADCLIFFE-BROWN 1952: 177).

Základnou sociálnou funkciou náboženstva je podľa Radcliffe-Browna udržiavanie závislosti jednotlivca od určitej sociálnej štruktúry (rodiny, cirkvi, národa, spoločnosti atď.): „Ako všeobecnú formuláciu... tvrdím, že vo všetkých náboženstvách je vyjadrené to, čo som nazval zmyslom pre závislosť-zmyslom závislosti... a práve ustavičným udržiavaním tohto zmyslu náboženstvá usku-točujú svoju sociálnu funkciu“ (RADCLIFFE-BROWN 1952: 177).

Udržiavanie a prenášanie tohto zmyslu závislosti jednotlivca od spoločnosti je vyjadrené v každom náboženskom kulte. Tento základný postulát Radcliffe-Browna je úplne a bezo zvyšku v súlade s jeho durkheimovskou inšpiráciou. V čom presne spočíva tento zmysel pre závislosť, ako sa konkrétne v jednotlivcovi vytvára, aké mentálne procesy a dispozície sú v činnosti – to sa od Radcliffe-Browna nedozvieme, rovnako ako sme sa to nedozvedeli od Durkheima. Explanačná hodnota tohto postulátu teda zostáva značne obmedzená.

Záver

Radcliffe-Brown patril k dominantným mysliteľom v sociálnej antropológii 20. storočia – celá jeho prvá polovica bola pod jeho určujúcim vplyvom. Samozrejme, nemohol uspokojivo vyriešiť všetky problémy, ktoré si kládol – to nedokáže nikto. Napriek všetkým nejasnostiam však predstavujú jeho myšlienky a teórie základ, z ktorého vyrastá celá súčasná antropológia. Do určitej miery sa dá dokonca povedať, že všetci jeho predchodcovia, vrátane Malinowského, tým či oným spôsobom významne prispeli do kultúrnej antropológie, Radcliffe-Brown však položil jej základy. Jeho metóda skúmania, spolu s Malinowského terénnym prístupom, predstavujú dodnes platné pozadie, od ktorého sa súčasné antropológické myslenie odvíja. Každý, kto prišiel po ňom, sa mohol inšpirovať napríklad dielom Frazera, Tylora či Boasa, ale Radcliffe-Brownovým dielom sa inšpirovať musel. Je zbytočné hovoriť, že táto inšpirácia nikdy nebola pasívnym

prijímaním, ale skôr kritickým vysporiadaním sa. Každopádne si nemožno predstaviť koncepcie Lévi-Straussa, Evans-Pritcharda, Leacha či Needhama bez určujúceho vplyvu Radcliffe-Browna. Kto chce pochopiť súčasné antropologické myslenie, musí pochopiť jeho dielo, a to v celej jeho rozporuplnosti, ale najmä v snahách a nádejách. Radcliffe-Brown sa totiž nikdy nevzdal nádeje, že sociálna antropológia môže byť vybudovaná ako exaktná veda. Nemnohí ho nasledovali na tejto ceste, ale aj tí, čo túto možnosť popierali a popierajú, sa musia oboznámiť s jeho dielom.

Tento stručný náčrt nechce a nemôže byť náhradou takéhoto oboznámenia sa. Jeho cieľom bolo podať úvodný prehľad Radcliffe-Brownovho myslenia a jeho hlavných princípov. Kto sa chce antropológiou zaoberať bližšie, musí siahnuť po jeho pramenných dielach, ktoré každopádne predstavujú klasiku antropológie.

11. EDWARD EVAN EVANS-PRITCHARD (1902-1973)

Život a dielo

Sir Edward Evans-Pritchard sa narodil v Crowboroughu, študoval na Winchester College a na Exeter College v Oxforde, kde získal titul M. A. v odbore moderné dejiny. V rokoch 1923 až 1927 študoval postgraduálne na London School of Economics, kde získal PhD titul pod vedením Bronislawa Malinowského. Spolu s Raymondom Firthom išlo vôbec o prvé PhD tituly v antropológii na London School of Economics. V rokoch 1926 až 1930 podnikol viacero terénnych výskumov u Azandov v Afrike. V rokoch 1930 až 1932 skúmal populáciu Nuerov v Sudáne na hornom toku Nílu. V roku 1932 sa stal profesorom na Káhirskej univerzite v Egypte, kde pôsobil do roku 1935, keď prešiel do Oxfordu. V rokoch 1940 až 1945 bola jeho akademická kariéra prerušená vojenskou službou, a po návrate získal miesto v Cambridge, kde pôsobil v rokoch 1945 až 1946. V roku 1946 získal profesúru v Oxforde, ktorú vykonával až do odchodu do dôchodku v roku 1970. Stal sa zároveň profesorom v Chicagu (1950) a v Stanforde (1957).

Jeho prvou knihou bolo dielo o Azandoch *Witchcraft, Oracles and Magic among the Azande* (1937). Nasledovala kniha o živote Nuerov *The Nuer* (1937). Po vojne vyšli jeho knihy *The Sanusi of Cyrenaica* (1949), *Kinship and Marriage among the Nuer* (1951), séria populárnych rozhlasových prednášok pre BBC pod názvom *Social Anthropology* (1951), a najmä slávna klasická kniha *Nuer Religion* (1956). V šesťdesiatych rokoch vydal ešte Evans-Pritchard dve teoretické knihy: *Essays in Social Anthropology* (1962) a *Theories of Primitive Religion* (1965).

Sociálna antropológia ako interpretatívna veda

Dielo Evans-Pritcharda predstavuje v antropologickom myslení smer, ktorý je v opozícii voči nárokom sociálnej antropológie na objektivitu a vedeckosť typu prírodných vied. V tomto ohľade je jeho dielo v ostrom protiklade voči dielu Radcliffe-Browna, no čiastočne aj Malinowského. Samozrejme, aby sme zistili, aký druh opozície predstavuje, musíme sa oboznámiť s jeho názormi a argumentami. A práve to sa teraz pokúsime urobiť v tejto podkapitole.

Evans-Pritchard trvá na rozdiel medzi prírodnými a humanitnými vedami, ktorý podľa neho nie je len rozdielom empirickým a dočasným, spočívajúcim na „nevzretosti“ antropológie, ale rozdielom bytostným, vyplývajúcim z povahy predmetov skúmania a zásadných odlišností postupov a techník. Evans-Pritchard si samozrejme uvedomuje, že v tejto oblasti nepanuje medzi antropológmi zhoda, ale sú vzájomne rozdelení na „...tých, ktorí považujú antropológiu za prírodnú vedu a tých, ktorí ju ako ja považujú za jednu z humanitných vied“ (EVANS-PRITCHARD 1962: 13).